

ОПАНОВУЄМО МЕТОДИКУ СТВОРЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ

Дослідження-відновлення

Із самої назви дослідницького завдання, про яке йтиметься в цьому випуску «Методично-практикуму», зрозуміло, що його метою є насамперед відновлення первинної форми певної мовної одиниці (слова, словосполучення, речення, тексту). У лінгводидактичному словникові-довіднику* Сергій Омельчук дослідження-відновлення кваліфікує як «дослідницьке завдання на розширення або доповнення синтаксичних одиниць (словосполучень, речень) на основі введення інших мовних одиниць (слів, словосполучень, умовно простих речень тощо), на зміну в продуктивному текстові синтаксичних одиниць». У своїй монографії «Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу» методист наводить приклади таких завдань на відновлення:

«Відновити фразеологічні звороти, уставивши потрібну за змістом неозначену форму дієслова з довідки. Визначити вид (доконаний/недоконаний). Пояснити значення фразеологізмів.

... Америку; ... волю сльозам; ... язика; ... облизня; нема коли й слова ...; ніколи і вгору ...; ... різними мовами; як обухом ... по голові; ... очі; ... як білка в колесі; ... як муха в окропі.

Довідка: глянути, крутитися, давати, спіймати, вертїтися, відкривати, вимовити, ударити, замилювати, прикусити, говорити».

На перший погляд, подібних завдань не бракує у традиційних підручниках. Наприклад: «Перепишіть текст, обираючи з дужок або з довідки потрібний варіант слова чи словоформи»; «Спишіть, уставляючи пропущені букви або ставлячи слова в потрібному відмінку». Однак якщо порівняти методичне наповнення традиційного і дослідницького завдань-відновлень, знайдемо низку відмінностей. Відобразимо їх у таблиці.

Критерій порівняння завдань	Традиційне завдання на відновлення	Дослідження-відновлення
Мовні одиниці, на основі яких побудовано завдання	Зазвичай слова, словосполучення чи окремі речення, зрідка тексти	Найчастіше фразеологічні сполуки
Обсяг відновлюваного мовного матеріалу	Відновлення потребує лиш окрема словоформа	Відновлюється словосполучення, речення або текст, у складі яких є аналізована мовна одиниця
Комплексність	Переважно некомплексні, які зрідка доповнюють додатковими завданнями на пояснення правопису, мовний розбір тощо	Здебільшого містять кілька додаткових завдань, які ґрунтуються на проведенню відновленні. Істотну увагу приділено мовленнєвим завданням

Повнота формулювання	Найчастіше умова неповна, об'єкт відновлення не наголошено	Зазвичай чітко вказано, що саме потрібно змінити, додати, усунути, аби відновити мовну одиницю
----------------------	--	--

Узагальнюючи, підсумуємо: дослідження-відновлення, порівняно із традиційними (недослідницькими) тренувальними вправами на відновлення мовних одиниць має низку переваг. По-перше, дослідницьке відновлення будують переважно на багатому фразеологічному матеріалі, що дає змогу вчителю реалізувати на уроці внутрішньопредметні зв'язки та забезпечити вимоги соціокультурної змістової лінії. По-друге, зосередившись на операції відновлення цілісної синтаксичної одиниці, учень усвідомлює важливість кожної словоформи для правильності її структури. По-третє, розв'язуючи первинне завдання на відновлення конструкцій, учень у комплексі також виконує операції аналізу мовних одиниць, свідомо обирає правильну словоформу, вчиться застосовувати засвоєні правописні правила на практиці. Аби проілюструвати ці тези, розглянемо приклад завдання, що його пропонує С. Омельчук в авторських розробках уроків для 7-го класу за новою програмою (їх можна знайти в № 11–12 журналу «Бібліотечка «Дивослова» за 2015 р.):

«Відновіть народні вислови, увідповіднивши частини речення з правої й лівої колонок. Запишіть, правильно вживаючи частку **не** з дієсловами й дієприслівниками. Поясніть зміст утворених прислів'їв.

Не/поговоривши	не/закінчивши
Не/почавши	не/починай
Не/взявши	не/бери руками
Не/подумавши	хати не/збудуєш»

Виконуючи це завдання, учні, по-перше, збагачуються перлинами народної мудрості, вчать абстрактно мислити, розширюють свій кругозір; по-друге, усвідомлюють важливість правильного вживання частки **не** з дієсловами та дієприслівниками для грамотного й адекватного висловлення думки; по-третє, вправляються в застосуванні правил написання **не** з дієсловами та дієприслівниками на практиці. Крім того, це завдання можна зробити ще й комунікативно зорієнтованим, якщо додати, скажімо, такий пункт: «Складіть діалог, твір-мініатюру, поради друзі, використовуючи відновлені синтаксичні конструкції». У цьому разі вся попередня робота з мовним матеріалом набуває додаткової комунікативної мотивації, адже учень усвідомлює практичну значущість виконаних дій. Також дитина зримо уявляє ієрархію між одиницями різних рівнів мовної системи і рівнем власних умінь оперувати ними, тобто розуміє, що знання про правопис дієслів із **не** забезпечать уміння правильно вживати цю частку під час побудови словосполучень (тут – фразеологічних) і власних висловлень.

* Дослідницький підхід до навчання мови: лінгводидактичний словник-довідник: навчальний посібник. – К., 2015. – 56 с.

Щодо варіантів завдань. Їх також розглянемо на прикладі розробок уроків С. Омельчука для 7-го класу.

За вихідним дидактичним матеріалом дослідження-відновлення поділяють на такі види:

– **відновлювані конструкції** (найчастіше це прислів'я або фразеологічні сполуки), що **складаються з двох частин**:

«З'ясуйте, до яких частин мови належать слова, розміщені ліворуч. Поєднайте їх із прислівниками, розміщеними праворуч. У відновлених словосполученнях визначте головне й залежне слово

танець	втричі
побачити	взаперті
дорого	навприсядки
вимитий	внатяжку
сидіти	вгорі
налитий	дочиста
цукор	вприкуску
дивившись	спідлоба
стосунки	доверху»;

– **завдання на відновлення певної словоформи**:

«Відновіть крилаті вислови, утворивши від поданих у дужках дієслів дієприслівники. Поясніть уживання частки **не** з дієсловами й дієприслівниками.

Справжній філософ – той, хто, (не/хвалитись), володіє тією мудрістю, якою хваляться ті, хто нею не/володіє (Жан Д'Аламбер). Не можна ходити по рідній землі, (не/чаруватись) виплеканою народом у віках рідною мовою (Ю. Мушкетер). Не/проминіть ніколи людину, (не/привітати) її, і добре слово мовте їй (З літоп.). Краще сміятися, (не/бути) щасливим, ніж померти, (не/посміятися) (Ф. Ларошфуко).

[?] У якому реченні є дієприкметниковий зворот? Перебудуйте і запишіть його так, щоб означуваний іменник стояв перед дієприкметниковим зворотом. Поясніть уживання розділових знаків у трансформованому реченні. З'ясуйте тематику крилатих висловів»;

– **завдання на введення потрібного слова**:

«Відновіть прислів'я та приказки, вибравши з дужок потрібний сполучник підрядності.

Гарно і при місяці, (щойно/як тільки/коли) сонця немає. (Коли б/як/якби) не було хмар, то ми не знали б ціни сонцю. Не носися з вогнем, (оскільки/у зв'язку з тим що/бо) сам спечешся. Добре тоді було, (поки/коли/до того часу як) нас не було. Ніч на те, (щоб/аби/з тим щоб) спати. Соловей співа, (після того як/коли/поки) дітей не введе. Чепуриться, (начебто/немовби/наче) на весілля (Нар. творч.).

➤ Визначте групу сполучників підрядності за значенням»;

– **завдання на відновлення пропущеної ланки** в логічному ланцюжку мовних одиниць:

«Відновіть ланцюжки прислівників вищого й найвищого ступенів порівняння, вписавши пропущені форми.

- Яскравіше, ... , найяскравіше, найбільш яскраво.
- ... , більш високо, найвище, найбільш високо.
- Дешевше, більш дешево, найдешевше, ...
- Міцніше, більш міцно, ... , найбільш міцно.

➤ Визначте спосіб творення та ступені порівняння прислівників»;

– **дослідження з відновленням, яке полягає у розчленуванні мовної конструкції**:

«Відновіть народні вислови, визначивши їхні межі. Запишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Знайдіть прислівники, з'ясуйте синтаксичну роль їх.

Кому добре той співає кому зле той плаче веселе дерево весело й співає як заспіває то аж плакати смачно болить горло співати дармославні бубни за горами а глянь ближче собача шкура краще маленька рибка ніж великий тарган більше земля удобряй будеш мати урожай як Павло то й весело (Нар. творч.).

➤ Сформулюйте закономірність уживання літер на позначення голосних **о, е** в кінці прислівників».

За повнотою формулювання умов завдання виділяємо дослідження-відновлення:

– **з повною умовою**, коли в завданні чітко зазначено всі умови відновлення мовної одиниці, названо компоненти, які слід додати, подано форми їх:

«Відновіть фразеологізми, уставляючи потрібні за змістом прийменники, утворені поєднанням кількох простих прийменників. Запишіть фразеологічні звороти у колонку, доберіть до них лексичні відповідники з довідки.

... очима; ... очей; дивитися ... лоба; вийти ... люди; аж ... вухами ляцять; перебувати ... меблів; ... міру; голос як ... землі.

Д о в і д к а. Забагато, геть, з великим апетитом, даремно, в інше оточення, дуже далекий, непривітно, у відсутності когось.

➤ Серед відновлених фразеологізмів знайдіть антонімічний до звороту у *вічі*. Складіть із ним речення»;

– **з частковою умовою**, коли умови відновлення вказано обмежено:

«Відновіть фразеологізми, вставивши з довідки потрібні за змістом прислівники. Визначте розряд прислівників за значенням.

Ходити ... ногами; ... ходити не треба; під стіл ... ходити; дивитися ... ; ... котові масниця; слова ... не сказати; зв'язувати слова ... .

Д о в і д к а. Докупи, пішки, не завжди, догори, зверхньо, впоперек, далеко.

Поясніть значення фразеологічних зворотів. Із двома-трьома фразеологізмами складіть речення. Визначте синтаксичну роль фразеологічних зворотів»;

– **з недостатньою умовою**, коли в завданні не вказано, якої саме мовної одиниці бракує для відновлення конструкції:

«Відновіть і запишіть фразеологізми, вставивши потрібні за змістом слова.

Направо й ... . І риби наловити, і ... . Ні собі, ні ... . І нашим і ... . Висіти між небом і ... . Ні туди ні ... . В одне вухо влізти, а ... . Одна нога тут, а ... . І руками, і ... . Або пан або ... . Днювати й ... .

➤ Випишіть ужиті у фразеологізмах сполучники у три колонки: єднальні, протиставні, розділові».

Також дослідження-відновлення розрізняємо за наявністю/відсутністю комунікативного компонента в умові, за наявністю/відсутністю довідки для учнів і матеріалу для вчителя. Варіантів чимало, обирати вчителю є з чого. Про інші види дослідницьких завдань читайте в наступних випусках нашого «Методичного практикуму».

Підготувала **Юлія РОМАНЕНКО**